

Милоднинг 1290-1326 йилларида хукмронлик килган Усмон Биринчи усмонлилар (Гарбда оттоманлар дейишади) давлатининг асосчиси хисобланиб, унинг номини турклар хозир ҳам хурмат билан тилга олишади. У ўз халкини буюклик даражасига кўтаришни орзу киларди. Салжукийлар ва гурийлар кўлга киритган ютуқларни яхши билган Усмон «нега менинг халким ҳам шундай улуг такдирга арзимас экан», деб ўйларди. Унинг олдида турган асосий вазифа Византия империясини тор-мор келтириш эди. У Гарбга ўз империяси сифатида карамокчи бўларди, бунга эришмок учун эса халкига куч-кувват ато этиши зарурлигини яхши биларди. У византияликларни енгиб, ҳеч бўлмаганда уларнинг Кичик Осиёдаги истехкоми – кўхна Бурса шахрини ёки Никодемияни забт этиши, кейинчалик кичикрок мустакил бир амирликка эга бўлиб олгач, Мармара денгизи оркали Триест таянч нуктасини кўлга киритиши даркор эди.

Усмон ўгли Ўрхон билан биргаликда ана шу мақсадларнинг ҳаммасига эриша олди. Саргузашт ишкибози бўлган кўпгина мусулмонлар, савдогарлар, ҳатто яҳудийлар унга келиб кўшилишди. Улар мададидан куч-кувватга тўлган Усмон византияликларга қарши бир неча урушлар олиб бориши натижасида Мелангнор шахрини забт этди ва унга Каржахисар номини бериб, ўз пойтахтига айлантирди. Сўнгра муҳим Бурса қалъасини камал қилдики, бу шаҳар 1326 йили, яъни унинг вафоти йили таслим бўлди.

Кичик бир давлатга амир бўлган Усмон ўзини мустакил деб эълон қилиб, жонажон туркларини буюк мақсад сари бошлаб борди. Уларга курашиш ва қахрамонона ҳаракатлар қилишни васият этди. Унинг ўрнини Ўрхон Биринчи эгаллади ва у 1326-1359 йилларда тахт тепасида турди. Ўрхон Биринчи отаси Усмоннинг жасадини қатта дабдаба билан Бурса кўргонидаги черковга дафн эттирди. Шундан буён масжидга айлантйрилган бу иморат турк султонларининг дахмаси бўлиб қолди. Ўрхон Никодемияни босиб олиб, у ерда биринчи турк мактабини очди. Ажойиб фазилатлари билан яхши маълум Довуд Кайсарий унга раҳбар этиб тайинланди.

Ўрхон отаси анъаналарини давом эттириб, 1330 йили Филокрин яқинида византияликларга зарба берди. Шаҳарни эгаллаб, у ерда мактаблар ҳамда саноат қорхоналарини очдирди. Миллатнинг ҳақиқий бунёдқори сифатида у барча эски юнон билимгоҳларини сақлаб қолди: уларни Ислом тартиб-қоидаларига мослаштириб, ўзиники қилиб олди. Кўшинларини қайта қуриб, гоят истеъдодли додхоҳ Жондорли Хайриддин Пошшони уларга бош қилиб қўйди. Деярли бутунлай отлик аскарлардан иборат турк кўшинлари учун янгича пойабзал қийишни урфга киритди.

«Жоннисорлар» деб номланган ҳарбий қисм ташкил қилдики, у кейинчалик шон-шавқати ҳамда чексиз садокати жихатидан турк кўшинларида энг яхши қисмга айланди. Дастанлар карам насроний ўлкаларнинг фарзандлари ҳам улар сафига олиниб, алоҳида имтиёзли шароитларда таълим берилди. Бу йигитларнинг кўпларидан машҳур додхоҳлар етишиб чиқди, уларнинг ҳаммаси мусулмон саналарди. Султонга мутаассибларча содиқ қишилардан ташкил топган бу қисм махсус кўшин сифатида донг таратди. Жоннисорлар қарийб уч юз йил мобайнида етакчилик қилиб, кейин айниб кетишди.

Бу даврга келиб Византия империяси анча қичрайиб қолганди. Аввалига салжукийлар, сўнгра усмонлилар византияликларни Кичик Осиёдан суриб чиқаришди. Жануби-шарқий Овруподаги Византия императорининг давлати сербларнинг куч-қудратга тўлиб қелаётган давлати томонидан қулатилди. Булгорлар ҳам ҳужумга ўтишди. Улар Венетсия давлатини, Генуя ва Эгей денгизидаги бир неча оролни эгаллашди.

Ана шундай бир пайтда император Андроникус Учинчи вафотидан кейин (1331 йил) унинг беваси Анна император хоним бўлиб колди. Кантакузин исмли кимса эса унга муваккат васийликни зиммасига олди. Тез орада улар ўртасида келиб чиккан низо натижасида, Кантакузин Ўрхон Биринчи билан иттифок тузаркан, унинг кизи Теодорага уйланиб, эвазига вақтинча олти минг кишилик кўшин ажратиб беришни илтимос килди. Кантакузин турк отлик аскарлари ёрдамида Аннани енгиб, ўз рафикаси билан биргаликда императорликка кўтарилди.

Тўрт йил ўтиб, 1349 йили серблар Византияга карши кўлга курул олганларида император Константинопол маликаси билан биргалашиб, иккинчи бор турк кўшинларини ёрдамга чакиришди. Ўрхон яна йигирма минг отлик ва пиёда аскарлари билан мададга келди. Тўрт йилдан кейин Кантакузин император хоним Аннанинг балогатга етган ўгли Жон Палеолугос билан жанжаллашиб қолиб, тагин кайнотасидан кўмак сўрашга мажбур бўлди. Бу гал у Ўрхонга мамлакатнинг Халлеспонта деб аталган Оврупо қисмидаги Тзимпе қалъасини ишониб топширди. Ўрхон ўз ўгли Сулаймонга ваколат бериб, кучли харбий қисм билан шу қалъага жўнатди. Тадбиркор йигит Сулаймон зилзила сабабли Галлиполи қалъаси вайрон бўлганидан фойдаланиб, уни ҳам эгаллади. Кантакузин бунга норозилигини баён қилганида Ўрхон тез-тез кўрсатилиб турилган ёрдам олдида шу хароба қалъа арзимаган нарса, деган фикр билдирди. Бундай муомала асло маъкул тушмаган император тўполон кўтариб, насроний дўстлари – серб ва булгор кироиларидан ёрдам сўраганида улардан рад жавобни олди.

Бу воқеа византияликларнинг Кантакузинга нисбатан газабини аланга олдириб юборди. Уни соткинликда айблашиб, тахтдан воз кечишга мажбур қилишди. Фурсатдан фойдаланиб, Жон Палеолугос турклар қалъани тарк этишлари учун жон куйдирди, лекин унинг бу режаси рўёбга чикмай колди. Чунки турклар у ерда махкам ўрнашиб олишган эди. Улар хозир ҳам шу ерда муқим яшаб келишяпти.

Сулаймон отидан йикилиб казо қилганида Ўрхон жуда каттик куйинди. Унинг ўзи сеvimли ўғлидан бир йил кейин, 1359 йили вафот этди. У яхши раҳнамо, буюк ташкилотчи, ажойиб маъмур ва миллатнинг вужудга келишида хақиқий бош бўлган киши эди.

Инглизчадан Жамолиддин ХАМДАМ ва Шариф ХОЛМУРОД таржимаси